

Anja Valenčič Štemberger

Sonja Čotar Konrad

Medsebojna povezanost otrok v starostno homogenih in starostno kombiniranih skupinah

Izvirni znanstveni članek

UDK: 316.472.3-053.4

316.454-053.4

POVZETEK

Glavni namen raziskave je ugotoviti, ali obstajajo razlike v pogostosti pojavljanja posameznih sociometričnih položajev in struktur otrok glede na starostno kombinirane in starostno homogene skupine. Raziskovanje je potekalo v časovnem obdobju dveh mesecev in je temeljilo na neslučajnostnem, namenskem vzorcu petih starostno homogenih in petih starostno kombiniranih skupin. Podatke smo pridobili s pomočjo kvantitativne tehnike sociometrične preizkušnje, intervjujev vzgojiteljic za pridobitev opisov osebnostnih lastnosti ter anketnega vprašalnika za starše. V empiričnem delu smo na osnovi sociometrične preizkušnje želeli ugotoviti, ali obstajajo razlike v medsebojni povezanosti med starostno homogenimi in starostno kombiniranimi skupinami. Rezultati raziskave so pokazali, da se v starostno homogenih skupinah pojavlja več priljubljenih in več zavrženih otrok. Te skupine imajo tudi večji indeks kohezivnosti ter ugodnejšo strukturo skupine v primerjavi s starostno kombiniranimi skupinami. Starejši otroci v starostno kombiniranih skupinah izbirajo med otroki podobne starosti, medtem ko so mlajši otroci izbirali starejše. Posledično to privede do ugotovitve, da so mlajši otroci v večini prezrti, medtem ko se med priljubljene otroke uvrstijo le starejši. Ob analizi sociogramov skupin smo ugotovili, da so mlajši otroci v starostno kombiniranih skupinah v večini osamljeni.

Gljučne besede: predšolski otrok, sociometrični položaj, starostno kombinirane skupine, starostno homogene skupine

Mutual Relatedness of Children in Homogeneous and in Combined Age Groups

Original scientific article

UDK: 316.472.3-053.4

316.454-053.4

ABSTRACT

The essential purpose of the survey was to find out if between combined and in homogeneous age groups there are differences in frequency of occurrence of individual sociometrical positions and structure of children. The research was based on non-accidental, purposive sample of five homogeneous and five combined age groups. Based on sociometric test,

in the empirical part, we wished to find out if there are differences in mutual connections between homogeneous and combined age groups. The research was done over a period of two months and was based on non-accidental, purposive sample of five homogeneous and five combined age groups. We obtained the data with the help of the quantitative technique of sociometric test. The results of the research show that there are more popular and more rejected children in homogeneous age groups. These groups also have a higher index of cohesiveness and a more favourable structure of the group in comparison to combined age groups. Older children in combined age groups choose among children of similar age and younger children choose from among older children. Consequentially, the results lead to the finding that younger children are mostly overlooked; only the older children can be among the popular ones. With the analysis of the sociograms of groups we found out that in combined age groups younger children are mostly lonely.

Key words: preschool children, sociometric position, peer relations, combined age group, homogenous age groups

Uvod

Običajno so za vrtčevske skupine značilni trajni medosebni odnosi, ki otrokom pomenijo varnost, zaupanje, skrb, igro, zabavo in čustveno podporo. Ti odnosi so pomembni za delovanje skupine, ki postane stabilna in oblikovana šele takrat, ko se v njej razvije pozitivna skupinska povezanost (Ule 2005, 330). Zaradi tega je pomembno, da je skupina v vrtcu močno povezana, saj je močna povezanost skupine pogoj za boljše zaupanje med člani in za dobro počutje posameznika v skupini. V vrtcu so skupine lahko organizirane kot starostno homogene ali kombinirane. Vprašanje, ki se pojavlja, pa je, ali obe organizacijski obliki vsem otrokom omogočata enake pogoje za kakovostne socialne odnose z vrstniki. Pri skupinski povezanosti je namreč pomembno, da ima vsak otrok v skupini vsaj enega prijatelja, ki se rad igra z njim (Pečjak in Košir 2002, 11). Torej je pomembno, da poleg medsebojne povezanosti skupine preučimo tudi strukturo skupine, ki je, kot pravi Moreno (1962, v Pečjak in Košir 2002, 40), ugodna, če v skupini ni več kot 10–15 % osamljenih otrok. Pri osamljenosti pa moramo biti pozorni predvsem na mlajše otroke v starostno kombiniranih skupinah, saj po mnenju Batistič Zorec (2003, 7) prevelike starostne razlike med otroki starejšim otrokom ne morejo zagotoviti ustreznih modelov posnemanja za mlajše, lahko pa se celo zgodi, da starejši otroci mlajše izločijo. Poleg tega pa Goldman (1981, 649) v svoji raziskavi, primerjal je socialne odnose med otroki v starostno kombiniranih skupinah ter skupinah, v katere so bili vključeni enako stari otroci, ugotavlja, da v starostno kombiniranih skupinah starejši otroci večino časa preživijo z enako starimi otroki.

V nadaljevanju smo zaradi navedenih dejstev ugotavljali, ali obstajajo razlike v medsebojni povezanosti med starostno homogenimi in starostno kombiniranimi skupinami. Zanimala sta nas tudi sociometrični položaj otrok v skupini ter struktura skupine.

Cilje raziskave smo dosegli s teoretičnim preučevanjem socialnih interakcij med različno starimi otroki, značilnostmi skupin ter pomembnosti vrtčevske skupine na otrokov celostni razvoj. Poleg tega smo empirično preučili sprejetost otrok v starostno homogenih in starostno kombiniranih skupinah in preverjali morebitne razlike med obema organizacijskima oblikama.

Teoretični del

Socialni razvoj otroka v predšolskem obdobju

Za zdrav socialni razvoj otroka je bistvenega pomena, če je sprejet s strani drugih otrok, saj to pripomore k bolj pozitivnemu počutju otroka v vrtcu. Zaradi tega je treba poznati potek socialnega razvoja otroka. V nadaljevanju bomo navedli nekaj ključnih komponent le-tega.

Do približno polovice drugega leta se malčki prepoznajo na podlagi lastnih zunanjih potez, videza. V tem obdobju malčkov odnos do vrstnikov ni še dovolj razvit, kar pomeni, da se malčki večino svojega časa igrajo sami zase. Med drugim in tretjim letom narašča malčkovo uveljavljanje svoje težnje po posedovanju stvari ali drugih oseb (Zupančič in Kavčič 2007, 86). Med drugim in petim letom otrokove starosti se poveča količina ter izboljša kakovost medsebojnih interakcij med otroki. Takrat se začnejo med otroki pojavljati tudi socialno zrelejša socialna vedenja, kot so sodelovanje, izražanje naklonjenosti do drugih, prilagajanje, empatija ter skupno reševanje problemov (Horvat in Magajna 1989). V tem obdobju se pojavi tudi preseganje egocentrizma, ki se kaže v razvoju čustvene in socialne empatije, razumevanju sebe in drugih ter v razvoju teorije uma. To pomeni pogoj za razvoj socialnih interakcij med vrstniki. Empatija se veže na večje število čustev, vključno s sestavljenimi čustvi (Marjanovič Umek et al. 2001, 47). Bolj sociabilni, manj plašni in manj impulzivni otroci pogosteje ponudijo pomoč drugemu, kar velja tudi za bolj asertivne in manj dominantne otroke. Predšolski otroci se pogosto prosocialno vedejo zaradi egocentričnih motivov (npr. želja po nagradi), pri tem pa tudi pogosto premišlujejo o pozitivnih in negativnih posledicah, ki jih bo imelo to vedenje za njih same. Nagrada pa lahko tudi negativno vpliva na pojav altruizma, saj lahko otroka spodbudi k temu, da svoje prosocialno vedenje povezuje z zunanjimi motivi in da prosocialnega vedenja ne posplošuje tudi na druge situacije (Marjanovič Umek in Zupančič 2004, 363–364). V zgodnjem otroštvu razvoj socialnih odnosov poteka v smeri dolgotrajnejšega recipročnega odnosa (jaz tebi, ti meni), v katerem lahko vsakdo računa na pomoč, ko jo potrebuje. Na sklepanje prijateljstva vplivajo otrokove osebnostne lastnosti. Prijateljstvo se zaključi, ko posameznik zavrne pomoč, za katero ga prijatelj prosi, ali če eden od prijateljev zlorabi zaupanje drugega (Marjanovič Umek in Fekonja Peklaj 2008, 55).

Na osnovi predstavljenih ugotovitev sklepamo, da se otrokov socialni razvoj in otrokova socialna udeležnost v vrtčevski skupini medsebojno povezujeta. Poleg tega pa lahko še zaključimo, da se z naraščanjem starosti otroka povezuje

vedno večja želja po socialnih stikih z drugimi otroki. Zato bomo v nadaljevanju podrobneje opisali socialno skupino v vrtcu, ki je pomembna oblika otrokovega bivanja.

Socialna skupina v vrtcu

Kot smo že omenili, skupine pomembno vplivajo na razvoj otrokovih socialnih interakcij. Socialne interakcije med vzgojiteljem in otrokom, med vzgojiteljem in celotno skupino ter med otrokom in skupino potekajo na formalnem in neformalnem področju ter imajo številne oblike. V primeru formalnih interakcij je vzgojitelj osrednji dejavnik, saj določa vsebino in obliko interakcije. Neformalno področje pa vključuje neformalne interakcije (predvsem na ravni otrok – otrok), ki se razvijajo brez vzgojiteljevega vpliva. Neformalne interakcije se razvijajo kot posledica pričakovanj in potreb otrok po socialni sprejetosti, pripadnosti, prijateljstvu, izmenjavi interesov (Pečjak in Košir 2002, 5).

Kakovost interakcije na formalnem in neformalnem področju je izrednega pomena, saj je od nje odvisna kakovost poučevanja. Težave, ki se pojavljajo v skupini, je mogoče uspešneje reševati v skupini z učinkovitimi interakcijami med člani. Vzgojitelji se morajo zavedati, da se otrok določenih socialnih spretnosti in sposobnosti (npr. sposobnosti sodelovanja) nauči le v skupini ter da so le-te izrednega pomena za življenje v širši skupnosti (Bečaj 2001, 37).

Skupine, v katerih potekajo bolj kakovostne interakcije in učinkovitejše komunikacije, so bolj povezane od skupin, v katerih sta interakcija in komunikacija manj kakovostni. Kohezivnost ali medsebojna povezanost pa predstavlja temeljni atribut oddelka kot skupine (Schmuck in Schmuck 1997, v Pečjak in Košir 2002, 11). Bolj povezane skupine so bolj produktivne in učinkoviteje rešujejo težave kot manj povezane (Baron Kerr 2003, 14). Poleg tega se v visoko povezanih skupinah člani dobro počutijo, bolj zaupajo vase in se čutijo manj osamljeni (Ule 2005, 357). Nizka stopnja povezanosti skupine se kaže v prevladovanju negativnih emocij ali sovražnosti in konfliktnosti med člani, v pomanjkanju občutka pripadnosti, v nepriljubljenosti skupine. Visoka stopnja povezanosti skupine pa se kaže v prevladovanju pozitivnih emocij med člani, v občutku odgovornosti, v razvitem občutku pripadnosti skupini ter v privlačnosti skupine za člane (Nastran Ule 1997, 402–403).

Ugodno je, če ima vsak otrok v skupini vsaj enega prijatelja (Pečjak in Košir 2002, 11), zato je treba opazovati otrokovo socialno udeležbo v skupini ter ugotavljati morebitno osamljenost in prezrtost otrok v skupini.

Sklepamo, da ima lahko veliko vlogo pri skupinski kohezivnosti vodja skupine, ki bi lahko s svojim vodenjem ob pomoči vzgojiteljice pripomogel, da bi se v skupino vključevali tudi otroci drugih sociometričnih struktur in tipov, predvsem zavrtni in prezrti. Omenjene je treba čim bolj vključevati v skupino, saj se neugoden sociometrični položaj negativno povezuje s stopnjo storilnostne motivacije otroka, z otrokovo samopodobo ter z ravnijo aspiracij (Pečjak in Košir 2002, 32).

Medsebojno povezanost skupin in sociometrični položaj otroka v skupini smo preučevali z vidika starostno homogenih in starostno kombiniranih skupin. Zanimalo nas je, v katerih skupinah so njeni člani bolj povezani. V ta namen smo v nadaljevanju preučili značilnosti teh skupin.

Starostno kombinirane in starostno homogene skupine v vrtcu

Homogene skupine so skupine, sestavljene iz otrok podobne starosti, praviloma znotraj enega leta razlike (Varjačič 2007, 59). V članku pod izrazom starostno homogene skupine razumemo skupine, v katere so vključeni otroci znotraj dveh let razlike. Otroci so glede na starost vključeni v oddelek prvega ali drugega starostnega obdobja.

Kombinirane skupine so definirane kot oddelki v vrtcu, v katere so vključeni različno stari otroci (od 1 do 6 let). V teh skupinah se otroci zaradi starosti razlikujejo po sposobnostih in spretnostih, zato se lahko veliko naučijo drug od drugega (Katz et al. 1990, 15). Marjanovič Umek in Zupančič (2006) navajata, da so starostno kombinirane skupine »naravne«, saj se otrok že v družini srečuje z različno starimi otroki in odraslimi.

Oddelki, v katere so vključeni otroci, ki se razlikujejo po starosti, imajo svoje prednosti in slabosti. Varjačič (2007, 59) kot prednost navaja, da se starejši otroci v teh skupinah učijo strpnosti do mlajših in lahko tudi deloma skrbijo zanje ter si ob mlajših otrocih privoščijo več otroškosti. Navaja pa tudi prednosti za mlajše otroke – starejše otroke lahko imajo za vzor, se od njih učijo, kar pa pripomore k hitrejšemu pridobivanju različnih izkušenj. Najstarejši otroci lahko prevzamejo mesto vodje ali pa pomagajo mlajšim. V najboljšem položaju, da pridobi na mnogih razvojnih področjih, je verjetno srednja skupina. V skupinah, v katerih so otroci različnih starosti, je po eni strani treba uresničevati različne vzgojne cilje, po drugi strani pa se morajo mlajši otroci kosati z zahtevnejšo govorno komunikacijo in socialno interakcijo (Bahovec in Kodelja 1996, 63).

Starostno homogene in starostno kombinirane skupine zaradi svojih značilnosti različno vplivajo na otrokov socialni razvoj. Predvsem se pojavlja vprašanje o sociometričnem položaju mlajših otrok v skupini, saj so ti lahko v večini prezrti. Izsledki različnih raziskav, ki so preučevale vplive združevanja različno starih otrok, so predstavljeni v nadaljevanju.

Katz et al. (1990, 23) so mnenja, da združevanje različno starih otrok v skupine olajša in spodbuja otrokov socialni razvoj ter da raznolikost v socialnem dožemanju lahko spodbuja sodelovalno klimo.

Starostno kombinirane skupine so ugodne za socialni, čustveni in spoznavni razvoj otroka, saj otrokom omogočajo izkušnjo sodelovanja z drugačnimi. Poleg tega je v starostno kombiniranih skupinah manj konfliktnih situacij med otroki, več medsebojne pomoči ter učenja med otroki (Sundell 1994, 50). Nasprotno pa je v starostno homogenih skupinah prisotnih več težav z vedenjem (npr. agresivnost med otroki) ter manj prosocialnih vedenj (Furma et al. 1979, 920; McClellan in Kinsey 1997, 3). McClellan (1993, v Batistič Zorec 2003, 3) tudi navaja, da je v starostno

homogenih skupinah več priljubljenih in tudi več osamljenih in zavrnenih otrok kot v skupinah, v katerih se otroci razlikujejo po starosti.

Mlajši otroci so v starostno kombiniranih skupinah manj odvisni od vzgojiteljeve pomoči in pozornosti (Katz et al. 1990). Ugotavljajo še, da so starejši otroci v starostno kombiniranih skupinah bolj pozorni ter izkazujejo več prosocialnih vedenj do mlajših kot do starejših otrok (Crosser 2004) ter da prej pomagajo mlajšemu otroku kot vrstniku (Ludeke in Hartup 1983, v Evangelou 1989, 3).

Ob vprašanju, ali so starostno kombinirane skupine »ugodne« tudi za dobrobit in optimalen razvoj starejših udeležencev, se pojavijo dileme. Strokovnjaki (Glodman 1981, 644) ugotavljajo, da so v starostno kombiniranih skupinah mlajši otroci bolj socialno aktivni, ko so v interakcijah s starejšimi otroki, medtem ko za starejše otroke velja manjša socialna aktivnost. In tudi, da mlajši otroci v oddelkih, v katere so vključeni različno stari otroci, več komunicirajo s starejšimi kot z vrstniki, starejši pa bolj z vrstniki (Batistič Zorec 2003, 4). Poleg slabosti starostno kombiniranih skupin za starejše otroke pa je McClellan (1993, v Batistič Zorec 2003, 4) ugotovila tudi prednosti. Meni, da je odnos med starejšim in mlajšim otrokom podoben odnosu med odraslim in otrokom, v katerem se starejši otrok nauči tolerantnosti in nima potrebe po povračilu kot v recipročnem odnosu z vrstnikom.

Prisotnost mlajših otrok ima v starostno kombiniranih skupinah lahko tudi terapevtski učinek. V raziskavi so ugotovili (Katz et al. 1990, 33), da združevanje različno starih otrok pozitivno vpliva na razvoj družabnosti mlajših otrok. V takšnih skupinah se lažje vzpostavljajo prijateljski odnosi in tudi mlajši otroci posnemajo starejše. Otroci na nižji stopnji razvoja so manj socialno stigmatizirani, v manj tekmovalni in stresni situaciji pa se povečata njihova samozavest in motiviranost. Otroku z nizkim samozaupanjem druženje z mlajšim ponuja možnost, da uri svoje socialne spretnosti in si s tem izboljšuje socialno kompetentnost in samozaupanje (Katz et al. 1990, 33).

Empirični del

Namen in hipoteze

Osrednji namen raziskave je ugotoviti, ali obstajajo razlike v kohezivnosti med starostno kombiniranimi in starostno homogenimi skupinami ter ali je sociometrična struktura teh skupin ugodna. Posebej smo se osredotočili na sociometrični položaj mlajših otrok v starostno kombiniranih skupinah.

Predvidevali smo:

H1: Obstajajo razlike v pogostosti pojavljanja posameznih sociometričnih struktur in položajev glede na starostno homogene in starostno kombinirane skupine.

H2: V starostno kombiniranih skupinah starejši otroci pri igri pogosteje izbirajo po starosti sebi podobnega partnerja.

H3: V starostno kombiniranih skupinah mlajši otroci pri igri pogosteje izbirajo starejšega partnerja.

H4: Starostno kombinirane skupine imajo manjši indeks kohezivnosti kot starostno homogene skupine.

H5: Starostno homogene skupine imajo ugodnejšo strukturo kot starostno kombinirane skupine.

Metoda

Vzorec

Raziskava je temeljila na neslučajnostnem, namenskem vzorcu 201 otroka (47,26 % deklic in 52,74 % dečkov), v štirih enotah vrtcev v občini Ilirska Bistrica (3 starostno homogene skupine in 5 starostno kombiniranih skupin) in v vrtcu Sežana – enota Hrpelje (2 starostno homogeni skupini).

Preglednica 1: Raziskovalni vzorec starostno kombiniranih skupin in njihova sestava

Starostno kombinirane skupine	Število otrok po starosti		Skupaj
	1–3 let	3–6 let	
starostno kombinirana skupina 1	5	10	15
starostno kombinirana skupina 2	5	10	15
starostno kombinirana skupina 3	7	8	15
starostno kombinirana skupina 4	4	15	19
starostno kombinirana skupina 5	6	14	19
Skupaj	26	57	83

Povprečno število deklic v starostno kombiniranih skupinah je 31,33 % ter dečkov 68,67 %. Povprečna starost otrok v starostno kombiniranih skupinah je 3,6 leta.

Preglednica 2: Raziskovalni vzorec starostno homogenih skupin in njihova sestava

Starostno homogene skupine	Starostno obdobje	Število otrok
Starostno homogena skupina 1	4–5 let	24
Starostno homogena skupina 2	4–6 let	23
Starostno homogena skupina 3	5–6 let	24
Starostno homogena skupina 4	4–6 let	23
Starostno homogena skupina 5	5–6 let	24
Skupaj		118

Povprečno število deklic v starostno homogenih skupinah je 47,46 % ter dečkov 52,54 %. Povprečna starost otrok v starostno homogenih skupinah je 5,2 leta.

Pripomočki

Za zbiranje empiričnih podatkov smo uporabili kvantitativne tehnike zbiranja podatkov, in sicer sociometrično preizkušnjo z dvodimenzionalnim sociometričnim klasifikacijskim sistemom. Sociometrična preizkušnja je metoda, katere utemeljitelj je Jakob Levy Moreno (1889–1974) in naj bi nastala leta 1934. V sociometričnem postopku osebe razvrščajo druga drugo v skupine glede na določen kriterij, najpogosteje uporabljen kriterij pa je kriterij skupnega druženja (Pečjak in Košir 2002, 16).

S sociometrično preizkušnjo ugotavljamo socialno sprejetost posameznika v skupini, povezanost med posameznimi člani skupine ter stopnjo povezanosti celotne skupine (Pečjak in Košir 2002, 26–27). Pri ugotavljanju smo uporabili pozitivni in negativni kriterij (dvodimenzionalni sociometrični klasifikacijski sistem) z namenom, da smo lahko razvrstili otroke glede na socialno preferenčnost (ali je otrok v skupini priljubljen ali ne) in socialni vpliv (do katere mere je otrok opažen v skupini) (Newcomb et al. 1993, v Pečjak in Košir 2002, 26–27). Uvrstili smo jih v pet skupin (Coie et al. 1982, v Pečjak in Košir 2002, 27):

- priljubljene – prejmejo veliko pozitivnih izbir in malo ali nič negativnih in imajo visoko socialno preferenčnost,
- zavrnjene – prejmejo veliko negativnih izbir in malo ali nič pozitivnih izbir in imajo nizko socialno preferenčnost,
- prezrte – prejmejo malo ali nič izbir in imajo nizek socialni vpliv,
- kontroverzne – prejmejo veliko pozitivnih in negativnih izbir in imajo visok socialni vpliv,
- povprečne – prejmejo povprečno število pozitivnih in negativnih izbir.

Po meritvah izdelamo sociogram skupine, ki nam ponudi vpogled v strukturo skupine in s pomočjo katerega lahko identificiramo osamljene otroke, ki ne dobijo nobene vzajemne izbire (Pečjak in Košir 2002, 38–40).

Postopek

Sociometrično preizkušnjo smo izvedli tako, da smo vsakemu otroku pokazali fotografijo njegove skupine in se prepričali, da prepozna in poimenuje vse otroke na sliki. Otroku smo nato postavili dva sklopa vprašanj, ki so se nanašala na konkretni vidik vsakdanjega življenja v vrtcu (na igro). Vprašanja so zajemala pozitivni in negativni kriterij, število odgovorov pa je bilo pri obeh omejeno na tri.

Uporabili smo naslednja dva sklopa vprašanj (Zupančič et al. 2001, 77):

1. »S katerimi izmed otrok v svoji skupini se najraje igraš?«
  - a) »Kaj pa, če bi se lahko igral samo z enim od njih, katerega bi izbral?« Otroku smo ponovili vse otroke, ki jih je omenil pri prvem vprašanju: »S kom se raje igraš, s *tem* (poimenujemo otroka) ali s *tem*?«
  - b) »Kaj pa, če bi se lahko igral samo z dvema izmed teh otrok? S *tem* (imenujemo otroka, izbranega pod a), se že igraš, ostanejo ti še ... (imenujemo prej omenjene otroke).« Če se otrok ni mogel odločiti, smo mu še enkrat ponovili vse otroke, ki jih je poimenoval.
  - c) »Kaj pa, če bi se lahko igral s tremi otroki, koga bi še izbral poleg *teh dveh* (imenujemo otroka, izbranega v odgovoru a in b)?«
2. »S katerimi otroki v tvoji skupini se najmanj rad igraš?«
  - a) »Kaj pa, če bi bili samo ti otroci v vrtcu (ponovimo otroke, s katerimi je odgovoril na splošno vprašanje)? S katerim od teh otrok se ne bi igral?«

- b) »Zdaj pa se ti ne bi bilo treba igrati z dvema od teh otrok (imenujemo vse izbrane otroke v drugem odgovoru). S *tem* (izbran otrok v 2a) se že ne igraš, s kom se še ne bi?«
- c) »Zdaj pa se ti ni treba igrati s tremi izmed teh otrok (naštemjem vse izbrane pri 2). S *tem* in s *tem* (izbrani otrok pri 2a in 2b) se že ne igraš, s kom se še ne bi?«

Iz podatkov sociometrične preizkušnje smo naredili sociometrike ter za vsakega otroka posebej pozitivne in negativne izbire pretvorili v z-vrednosti. Na podlagi z-vrednosti smo določili socialno preferenčnost (razlika med standardiziranimi pozitivnimi in negativnimi izbirami) in socialni vpliv (vsota standardiziranih pozitivnih in negativnih izbir). Na podlagi tega smo jih razvrstili v sociometrične skupine. S pomočjo vzajemnih izbir smo izračunali stopnjo povezanosti skupin.

Socialne odnose v skupinah smo predstavili tudi grafično s pomočjo sociogramov pozitivnih izbir ter izračunali, ali je sociometrična struktura skupine ugodna, saj Moreno (1962, v Pečjak in Košir 2002, 40) pravi, da je ugodna, če v razredu ni več kot 10–15 % osamljenih učencev.

Pridobljene podatke smo kvantitativno obdelali s pomočjo deskriptivne in inferenčne statistike. Podatki so bili obdelani računalniško. Statistična obdelava je bila narejena s pomočjo programa SPSS 14. Za statistično analizo postavljenih hipotez smo uporabili funkcije programa SPSS, in sicer t-test za neodvisne vzorce in hi-kvadrat preizkus povezanosti spremenljivk. Pridobljene podatke smo tabelarično in grafično ponazorili s pomočjo programa Microsoft Excel.

Rezultati in interpretacija

V nadaljevanju bomo predstavili rezultate naše raziskave, ki smo jo opravili z namenom, da bi ugotovili, ali obstajajo razlike v skupinski povezanosti med starostno kombiniranimi in starostno homogenimi skupinami ter ali je sociometrična struktura teh skupin ugodna. Posebej smo se osredotočili na sociometrični položaj mlajših otrok v starostno kombiniranih skupinah.

Zanimalo nas je, kako pogosto se pojavljajo posamezni sociometrični položaji otrok glede na starostno homogene in starostno kombinirane skupine. Predpostavljali smo, da obstajajo razlike v pogostosti pojavljanja posameznih sociometričnih položajev otrok glede na starostno homogene in starostno kombinirane skupine.

Preglednica 3: Število (f) in strukturni odstotek (f %) starostno homogenih in starostno kombiniranih skupin glede na pojavljanje posameznih sociometričnih položajev

Starostna skupina	Sociometrični položaj otroka					Skupaj f (f %)
	Priljubljen f (f %)	Zavržen f (f %)	Prezrt f (f %)	Kontroverzen f (f %)	Povprečen f (f %)	
Starostno kombinirane skupine	17 (8,5)	11 (5,5)	25 (12,4)	4 (2)	26 (12,9)	83 (41,3)
Starostno homogene skupine	31 (15,4)	18 (9)	14 (7)	10 (5)	45 (22,4)	118 (58,7)
Skupaj	48 (23,9)	29 (14,4)	39 (19,4)	14 (7)	71 (35,3)	201 (100)

Ugotavljamo, da obstajajo pomembne razlike v starostno homogenih in starostno kombiniranih skupinah glede na pojavljanje posameznih sociometričnih položajev

otrok ($\chi^2_{(4)} = 10,673$; $p < 0,05$). Iz preglednice 3 je razvidno, da je v starostno homogenih skupinah več priljubljenih in več zavrženih otrok kot v starostno kombiniranih skupinah. Poleg tega pa se v starostno kombiniranih skupinah pojavlja več prezrtih in manj povprečnih otrok kot v starostno homogenih skupinah. Rezultati se ujemajo z ugotovitvijo McClellan (1993, v Batistič Zorec 2003, 3), da je v starostno homogenih skupinah več priljubljenih in zavrženih otrok kot v starostno kombiniranih skupinah. Zanimiv je tudi podatek o številu prezrtih otrok v starostno kombiniranih skupinah. Ugotavljamo namreč (preglednica 4), da obstaja pomembna povezanost v pogostosti pojavljanja prezrtih in priljubljenih otrok glede na starost otrok v starostno kombiniranih skupinah ($\Phi = 0,82$; $p < 0,05$).

Iz preglednice 4 je razvidno, da med priljubljene otroke v starostno kombinirani skupini spadajo le starejši otroci ter da je največ prezrtih otrok mlajših. Pomembna pa je tudi ugotovitev, da je v starostno kombinirani skupini več prezrtih otrok kot v starostno homogeni skupini (preglednica 3). Ti podatki so skladni z našo prvo hipotezo, da obstajajo razlike v pogostosti pojavljanja posameznih sociometričnih struktur in položajev glede na starostno homogene in starostno kombinirane skupine. Med prezrte otroke v starostno kombinirani skupini spadajo predvsem mlajši otroci, priljubljeni pa so v večini starejši. Rezultati raziskave se nadalje ujemajo tudi z ugotovitvami Batistič Zorec (2003, 7), ki pravi, da prevelike starostne razlike starejšim otrokom ne morejo zagotoviti ustreznih modelov posnemanja za mlajše ter da lahko starejši otroci mlajše izločijo, kar pa privede do dejstva, da so v starostno kombiniranih skupinah mlajši večinoma prezrti ali zavrženi. Poleg tega lahko rezultate pojasnimo tudi s socialnim razvojem malčkov, saj ti niso še zmožni tkati trajnih socialnih odnosov z drugimi otroki oz. se večino svojega časa igrajo sami zase (Zupančič in Kavčič 2007, 86). Na osnovi tega lahko razloge za pogostejšo prezrtost mlajših otrok iščemo v njihovem socialnem razvoju in težnji starejših otrok po prevladi nad njimi.

Preglednica 4: Število (f) in strukturni odstotek (f %) priljubljenih in prezrtih otrok glede na starost otrok v starostno kombinirani skupini

Starost otrok v starostno kombinirani skupini	Sociometrični položaj otroka		Skupaj f (f %)
	Priljubljen f (f %)	Prezrt f (f %)	
1–3 let	0 (0)	21 (50)	21 (50)
3–6 let	17 (40,5)	4 (9,5)	21 (50)
Skupaj	17 (40,5)	25 (59,5)	42 (100)

V nadaljevanju nas je zanimalo, ali obstajajo razlike v izbiri partnerja za igro glede na starost otrok v starostno kombiniranih skupinah. Ugotavljamo (preglednica 4), da med mlajšimi in starejšimi otroki obstaja pomembna povezanost pri izbiri partnerja glede na starost ($\Phi = 0,08$; $p < 0,05$). Iz preglednice 5 lahko razberemo, da mlajši otroci pri igri v večini najpogosteje izbirajo starejše otroke ter da starejši otroci najpogosteje izberejo glede na starost sebi podobnega partnerja. S tem sprejmemo predpostavljeno hipotezo, da v starostno kombiniranih skupinah starejši otroci pri igri pogosteje izbirajo po starosti sebi podobnega partnerja in da mlajši

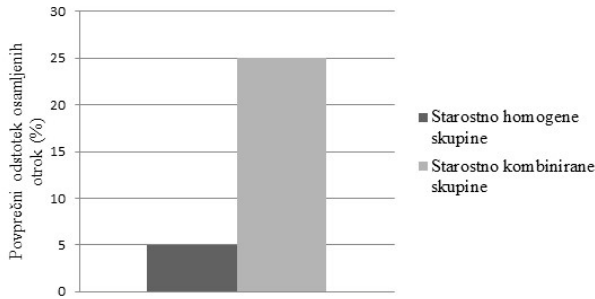
otroci v starostno kombiniranih skupinah pri igri pogosteje izbirajo starejšega partnerja. Rezultati raziskave se ujemajo z ugotovitvijo Batistič Zorec (2003, 4), da v starostno kombinirani skupini starejši otroci več komunicirajo z vrstniki ter da mlajši otroci več komunicirajo s starejšimi. Da starejši otroci za igro izbirajo predvsem sebi podobnega partnerja po starosti, bi lahko povezali tudi z dejstvom, da se po tretjem letu začne pojavljati skupna igra (Batistič Zorec 2002, 4), zato izbirajo starejše otroke, s katerimi lahko v igri sodelujejo. Mlajši otroci pa se igrajo vsak zase (Batistič Zorec 2002, 4). S tem sprejmemo hipotezo, da v starostno kombiniranih skupinah starejši otroci pri igri pogosteje izbirajo sebi podobnega partnerja.

Preglednica 5: Število (f) in strukturni odstotek (f %) izbir partnerja pri igri glede na starost otroka v starostno kombiniranih skupinah

Starost otrok v starostno kombiniranih skupinah	Starost izbranega partnerja za igro		Skupaj f (f %)
	1–3 let f (f %)	3–6 let f (f %)	
1–3 let	2 (1,1)	25 (13,5)	27 (14,6)
3–6 let	5 (2,7)	153 (82,7)	158 (85,4)
Skupaj	7 (3,8)	178 (96,2)	185 (100)

V nadaljevanju nas je zanimalo, ali obstajajo razlike v indeksu kohezivnosti skupin med starostno homogenimi in starostno kombiniranimi skupinami. Ugotavljamo, da obstajajo pomembne razlike v indeksu kohezivnosti med starostno homogenimi in starostno kombiniranimi skupinami ($t_{(8)} = 2,54$; $p < 0,05$). Indeks starostno kombiniranih skupin ($\mu = 0,4$) je nižji od indeksov starostno homogenih skupin ($\mu = 0,58$). S tem sprejmemo predpostavljeno hipotezo, da imajo starostno kombinirane skupine manjši indeks kohezivnosti kot starostno homogene skupine. Čeprav se obe povprečni vrednosti indeksov uvrščata v stopnjo srednje povezanosti skupine (0,40–0,60), pa je poleg stopnje povezanosti skupine treba preveriti še, ali ima vsak otrok v skupini vsaj enega prijatelja (Pečjak in Košir 2002, 11). Ugotovili smo namreč (graf 1), da je sociometrična struktura starostno homogenih skupin bolj ugodna kot struktura starostno kombiniranih skupin. Struktura starostno kombiniranih skupin spada med neugodno strukturo skupine, saj je v skupini več kot 10–15 % osamljenih posameznikov, to pa pomeni, da ti otroci niso dobili nobene pozitivne izbire s strani drugih otrok oziroma nimajo nobenega prijatelja v skupini. Struktura starostno homogenih skupin pa je ugodna, saj je delež osamljenih posameznikov manjši od 10–15 %. Ponovno lahko rezultat pojasnimo z ugotovitvijo, da starejši otroci v oddelkih, v katere so vključeni različno stari otroci, več komunicirajo s svojimi vrstniki (Batistič Zorec 2003, 3), zato niso izbirali mlajših otrok.

Graf 1: Povprečni odstotek osamljenih otrok glede na starostno homogeno in starostno kombinirano skupino

S tem sprejmemo postavljeno hipotezo, da imajo starostno homogene skupine večji indeks kohezivnosti skupine ter ugodnejšo strukturo skupine kot starostno kombinirane skupine. Lahko sklepamo, da se v starostno homogenih skupinah otroci bolje počutijo, saj tudi Nastran Ule (1997, 402–403) ugotavlja, da se višja povezanost skupine kaže v prevladovanju pozitivnih emocij med člani v občutku odgovornosti, v razvitem občutku pripadnosti skupini ter v privlačnosti skupine za člane. Ule (2005, 357) tudi pravi, da se v višje povezanih skupinah člani dobro počutijo, bolj zaupajo vase in se čutijo manj osamljene. Sklepamo lahko tudi, da v starostno homogenih skupinah potekajo kakovostnejše interakcije in komunikacije kot v starostno kombiniranih skupinah, saj Schmuck in Schmuck (1997, v Pečjak in Košir 2002, 11) pravita, da so skupine bolj povezane, če v njih potekajo kakovostnejše interakcije in komunikacije. Ker se ugodnost strukture skupine povezuje s številom osamljenih otrok v skupini, bomo v nadaljevanju pregledali rezultate analize razlik v pogostosti pojavljanja osamljenih otrok glede na starostno homogene in starostno kombinirane skupine.

Zanimal nas je namreč tudi delež osamljenih otrok v starostno kombiniranih skupinah glede na otrokovo starost. Ugotavljamo, da obstajajo razlike v deležu osamljenih otrok glede na starostno homogene in starostno kombinirane skupine ($t_{(8)} = 3,96$; $p < 0,05$). V starostno kombiniranih skupinah je več osamljenih otrok ($\mu = 4,2$) kot v starostno homogenih skupinah ($\mu = 1,4$).

Ugotavljamo tudi, da obstajajo razlike v pogostosti pojavljanja osamljenih otrok glede na starost otroka v starostno kombinirani skupini ($t_{(8)} = 2,56$; $p < 0,05$). V starostno kombiniranih skupinah je več mlajših osamljenih otrok ($\mu = 3,2$) kot starejših osamljenih otrok ($\mu = 1$). Ugotovitev lahko povežemo z izsledki raziskav Batistič Zorec (2003, 4), ki pravijo, da starejši otroci v starostno kombiniranih skupinah več komunicirajo z otroki podobne starosti, torej mlajših ne izbirajo. To pomeni, da večine mlajših otrok drugi otroci ne izbirajo, kar posledično lahko pomeni, da večina mlajših otrok v skupini nima nobenega prijatelja.

S tem potrjujemo hipotezo, s katero smo predpostavljali, da je v starostno kombiniranih skupinah več osamljenih otrok in da so ti v večini mlajši od treh let. Tako lahko sklenemo, da se ugodnost strukture starostno kombinirane skupine

povezuje s sociometričnim položajem mlajših otrok, ki so pogosteje osamljeni. Ugotavljamo namreč (preglednica 4) prezrtost in osamljenost mlajših otrok v starostno kombiniranih skupinah. Kot smo že navedli, Schmuck in Schmuck (1997, v Pečjak in Košir 2002, 11) pravita, da so skupine bolj povezane, če v njih potekajo kakovostnejše interakcije in komunikacije. Kakovost le-teh na formalnem in na neformalnem področju pa je izrednega pomena. Od njih je odvisna kakovost poučevanja v oddelku. Tudi težave, ki se pojavljajo v oddelkih, je mogoče uspešneje reševati v skupinah z učinkovitimi interakcijami med člani (Bečaj 2001, 37). S tega vidika je potrebno nadaljnje raziskovanje na tem področju.

Sklepne ugotovitve

Glavni namen raziskave je bil ugotoviti, ali obstajajo razlike v pogostosti pojavljanja posameznih sociometričnih položajev in struktur otrok glede na starostno kombinirane in starostno homogene skupine. Ker sta skupinska povezanost in struktura skupine zelo pomembni za delovanje skupine in sprejetost otroka v skupini, smo preučili razlike v medsebojni povezanosti starostno homogenih in starostno kombiniranih skupin. Pri tem smo podrobneje preučili tudi sociometrični položaj otroka in strukturo skupine, ki je lahko kljub ugodnemu indeksu kohezivnosti neugodna.

Rezultati raziskave so pokazali, da se v starostno homogenih skupinah pojavlja več priljubljenih in več zavrženih otrok kot v starostno kombiniranih skupinah, v katerih pa se pojavlja več prezrtih otrok. Poleg tega se v starostno kombiniranih skupinah ne pojavljajo priljubljeni otroci, stari od 1 do 3 leta, temveč med priljubljene otroke spadajo starejši otroci. Mlajši otroci so v starostno kombiniranih skupinah v večini prezrti.

V starostno kombiniranih skupinah starejši otroci izbirajo sebi podobne otroke po starosti. Mlajši otroci pa v večini izbirajo starejše otroke. Razloge za prezrtost mlajših otrok v skupini bi bilo smiselno iskati v razvojnih značilnostih otrok.

Ugotovili smo, da je v starostno kombiniranih skupinah več osamljenih otrok kot v starostno homogenih skupinah. Le-ti so v večini mlajši otroci (od 1 do 3 let). Posledično to privede do neugodne strukture starostno kombiniranih skupin, saj je bilo v vseh skupinah več kot 10–15 % otrok, ki niso dobili nobene izbire. Starostno homogene skupine imajo bolj ugodno socialno strukturo (v vseh skupinah je manj kot 10–15 % osamljenih posameznikov). Poleg tega smo ugotovili tudi, da imajo starostno kombinirane skupine manjši indeks kohezivnosti kot starostno homogene skupine. Ker pa je medsebojna povezanost predpogoj za delovanje skupine, sklepamo, da starostno homogene skupine učinkoviteje delujejo na različnih področjih vzgoje in izobraževanja kot starostno kombinirane skupine.

Rezultati, ki smo jih pridobili z raziskavo, nam postavljajo vprašanje o kvaliteti in kvantiteti socialne udeležnosti mlajših otrok v starostno kombiniranih skupinah. Velik pomen združevanju otrok, ki se razlikujejo glede na starost, lahko po našem mnenju pripišemo kakovosti vrtca in zaposlenega osebja, ki delajo s tovrstnimi skupinami. Bolj je treba poudariti delo z mlajšimi otroki, pri čemer je pomembna

fleksibilnost vzgojitelja ter individualizacija in diferenciacija dela v skupini. Pri tem mislimo na prilagojena didaktična sredstva in pripomočke, metode in oblike dela ter načrtovane cilje, ki jih bo vzgojitelj uresničeval skozi izobraževalni proces. Pri delu v starostno kombinirani skupini si vzgojitelj lahko v veliki meri pomaga s starejšimi otroki. Ti se lahko ob nudenju pomoči in vodenju mlajših otrok naučijo odgovornosti ter postanejo bolj samostojni in suvereni pri svojem razvoju. Potrebno je znanje vzgojitelja, da prepozna, poišče in izkoristi prednosti, ki jih starostno kombinirane skupine prinašajo.

Pri interpretaciji prikazanih rezultatov je treba upoštevati, da nismo upoštevali časovne stabilnosti pripadnosti otroka določenemu socialnemu položaju. Raziskavo bi lahko izvedli še enkrat kasneje (npr. po enem letu), kar bi nam omogočilo ponovni vpogled v strukturo skupine ter morebitne spremembe v socialni pripadnosti otrok v skupini. Za izboljšanje veljavnosti opravljene raziskave bi lahko povečali velikost in s tem reprezentativnost vzorca. Ob povečanju vzorca bi rezultate posplošili na širšo populacijo. Predlagamo, da se izvedejo raziskave, ki bi raziskale dejavnike, ki so v ozadju naših ugotovitev. Na to opozarja Batistič Zorec (2003, 8), ki pravi, da je narejenih premalo raziskav na to temo in da so potrebne raziskave, ki bi preučevale različne faktorje, ki pridejo do izraza ob različnem kombiniranju otrok po starosti. Omejitev raziskave je tudi, da v raziskavo niso bile vključene starostno homogene skupine prvega starostnega obdobja, kar omejuje veljavnost zaključkov.

Anja Valenčič Štembergar

Sonja Čotar Konrad

Mutual Relatedness of Children in Homogeneous and in Combined Age Groups

The essential purpose of the article was to find out if in combined and in homogeneous age groups there are differences in frequency of occurrence of individual sociometrical positions and structure of children. In the introductory part there is a description of the functioning and of the characteristics of a preschool group. We were also interested in how these features connect with the characteristics of social interactions of children of different ages. Based on sociometrical test in the empirical part, we wished to find out if there are differences in mutual relations between homogeneous and combined age groups. The research was carried out over a period of two months and was based on non-accidental, purposive sample of five homogeneous and five combined age groups.

We obtained the data with the help of the quantitative technique of sociometric test, an interview with preschool teachers for gaining description of personal features, and a questionnaire for parents. The results of the research have shown that in homogeneous age groups there are more popular and more rejected children than in combined groups. These groups also have higher index of cohesiveness and more favourable structure of the group in comparison to combined age groups. Older children in combined age groups choose among children of similar age and younger children choose among older ones.

Consequentially, the results can lead to the conclusion that younger children are mostly overlooked; only older children can be among the popular ones. When analysing the sociograms of groups we found out that in combined age groups younger children are mostly lonely. We found out that the social position in the group is not determined by the degree of parents' education but by child's personal characteristics, though only in the case of younger children in combined age groups. In the concluding part we have added the applicative value of the study, its strengths and weaknesses, and possibilities for improvement in potential repetitions.

LITERATURA

Bahovec, D. Eva in Kodelja, Zdenko. 1996. *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Center za kulturološke raziskave pri Pedagoškem inštitutu, Društvo za kulturološke raziskave.

Baron, Robert, Kerr, Norbert. 2003. *Group Process, Group Decision, Group Action*. UK: McGraw-Hill Education.

- Batistič Zorec, Marcela. 2002. *Psihološki vidiki otrokove igre (nelektorirano gradivo)*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta. Pridobljeno 12. 11. 2011. <http://www.pef.uni-lj.si/~vilic/gradiva/1-rp-t4-igra.doc>
- Batistič Zorec, Marcela. 2003. *Vpliv starostno heterogenih skupin na otrokov razvoj*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta. Pridobljeno 20. 11. 2011. https://www.google.si/?gws_rd=ssl#q=Prevention+%26+Treatment
- Bečaj, Janez. 2001. Razrednik in šolska kultura. *Sodobna pedagogika*. 52 (1): 32–44.
- Crosser, Sandra. 2004. *What Do We Know About Early Childhood Education? Research Based Praticce*. New York: Thomson Delmar Learning.
- Evangelou, Demetra. 1989. *Mixed-age groups in early childhood education*. Urbana: ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education.
- Furman, Wyndol, Rahe, Donald F., Hartup, Willard W. 1979. Rehabilitation of socially withdrawn preschool children through mixed-age and same-age socialization. *Child Development*. 50: 915–922.
- Goldman, Jane A. 1981. Social participation of preschool children in same versus mixed - age groups. *Child Development*. 52: 644–650.
- Horvat, Ludvik, Magajna, Lidija. 1989. *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Katz, Lilian G., Evangelou, Demetra, Hartman, Allison. 1990. *The Case of Mixed- Age Grouping in Early Education*. Washington, D.C.: National Association for the Education of Young Children.
- Kavčič, Tina, Zupančič, Maja. 2004. Temperament in osebnost v predšolskem obdobju. V *Razvojna psihologija*, (ur.) Ljubica Marjanovič Umek, Maja Zupančič, 335–363. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Marjanovič Umek, Ljubica, Zupančič, Maja, ur. 2006. *Psihologija otroške igre: od rojstva do vstopa v šolo*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Marjanovič Umek, Ljubica, Fekonja Peklaj, Urška. 2008. *Sodoben vrtec: možnosti za otrokov razvoj in učenje*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Marjanovič Umek, Ljubica, Zupančič, Maja, Lešnik Musek, Petra, Fekonja, Urška, Kavčič, Tina. 2001. Socialni razvoj v zgodnjem otroštvu in teorija uma. V *Razvojna psihologija: izbrane teme*, (ur.) Ljubica Marjanovič Umek, Maja Zupančič, 42–53. Ljubljana: Oddelek za psihologijo Filozofske fakultete.
- McClellan, Diane E., Kinsey, Susan. 1997. Childrens Social Behavior in Relationship to Participation in Mixed-age or Same-age Classrooms. *Early Childhood Research and Praticce*. 1 (1): 4–29.
- Pečjak, Sonja, Košir, Katja. 2002. *Poglavja iz pedagoške psihologije: izbrane teme*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Sundell, Knut. 1994. Comperative research on mixed - age groups in Swedish nursery and compulsory schools. *European Early Childhood Education Research Journal*. 2 (2): 49–62.
- Ule Nastran, Mirjana. 1997. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ule, Mirjana. 2005. *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Varjačič Rajko, Bojan. 2007. *Prvič v vrtec (priročnik za starše)*. Ljubljana: Otroci.

Zupančič, Maja, Gril, Alenka, Kavčič, Tina. 2001. Socialno vedenje in sociometrični položaj predšolskih otrok. *Psihološka obzorja*. 10 (2): 67–88.

Zupančič, Maja, Kavčič, Tina. 2007. *Otroci od vrtca do šole: razvoj osebnosti in socialnega vedenja ter učna uspešnost prvošolcev*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Zupančič, Maja. 2004. Socialni razvoj dojenčka in malčka. V *Razvojna psihologija*, (ur.) Ljubica Marjanovič Umek, Maja Zupančič, 255–278. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

*Anja Valenčič Štemberger, mag. prof., Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana,
Vojkova cesta 74, 1000 Ljubljana, valen.anja@gmail.com*

*dr. Sonja Čotar Konrad, Pedagoška fakulteta, Univerza na Primorskem,
sonja.cotarkonrad@pef.upr.si*
